

Тема 1. Міжнародна безпека як система: концептуальні засади та сучасні виклики

План:

1. Поняття міжнародної безпеки: еволюція концепцій та підходів
2. Структура системи міжнародної безпеки: актори, рівні та механізми
3. Традиційні та нетрадиційні загрози міжнародній безпеці в ХХІ столітті
4. Роль міжнародних організацій у забезпеченні глобальної безпеки (ООН, НАТО, ОБСЄ)
5. Регіональні системи безпеки та їх взаємодія з глобальними структурами
6. Концепція «м'якої безпеки» та її вплив на сучасну архітектуру міжнародних відносин

1. Поняття міжнародної безпеки: еволюція концепцій та підходів

Поняття міжнародної безпеки є одним з центральних у сфері міжнародних відносин та геополітики. Протягом останніх десятиліть це поняття зазнало кардинальних трансформацій, відображаючи зміни у глобальному середовищі безпеки, появу нових акторів та типів загроз. Розуміння еволюції концепцій міжнародної безпеки є критично важливим для формування ефективних стратегій забезпечення стабільності у сучасному світі.

Традиційне розуміння міжнародної безпеки сформувалося в рамках *Вестфальської системи міжнародних відносин* (1648). Цей підхід характеризувався: *державоцентричністю* – держава розглядалася як єдиний і головний суб'єкт забезпечення безпеки; *територіальністю* – безпека прив'язувалася до захисту територіальної цілісності та суверенітету; *військово-політичним фокусом* – основна увага приділялася військовим загрозам та силовим методам їх нейтралізації.

Реалістичний підхід, представлений роботами Г. Моргентау, К. Уолца та інших теоретиків, базувався на принципах: анархічної природи міжнародної системи; боротьби за владу як основного мотиву держав; балансу сил як механізму забезпечення стабільності; дилеми безпеки як неминучого наслідку прагнення держав до самозбереження.

Після Першої світової війни виникла *концепція колективної безпеки*, що знайшла втілення у: Лізі Націй (1920-1946); Організації Об'єднаних Націй (з 1945); системі взаємних гарантій безпеки. Цей підхід передбачав, що агресія проти однієї держави є загрозою для всіх, що вимагає колективної відповіді міжнародного співтовариства.

Холодна війна (1947-1991) кардинально змінила архітектуру міжнародної безпеки: формування двох протиборчих таборів на чолі з США та СРСР; створення військово-політичних блоків (НАТО, ОВД); ядерне стримування як основа стратегічної стабільності; регіоналізація конфліктів через призму глобального протистояння.

Поява ядерної зброї призвела до формування теорії стримування, ключовими елементами якої стали: взаємне гарантоване знищення (MAD); стратегічний паритет; контроль над озброєннями; кризове управління.

У 1970-х роках відбулися спроби пом'якшення конфронтації через: договори про обмеження стратегічних озброєнь (ОСО-1, ОСО-2); нараду з безпеки та співробітництва в Європі (НБСЄ); політику мирного співіснування.

Завершення Холодної війни спричинило фундаментальну переоцінку концепцій безпеки: зникнення біполярної структури; поява нових незалежних держав; активізація недержавних акторів; зростання значення економічних та екологічних факторів.

Постзимновійський період характеризувався розширенням розуміння безпеки за рахунок включення: *економічної безпеки* – захист від економічних криз та загроз; *екологічної безпеки* – реагування на кліматичні зміни та екологічні катастрофи; *енергетичної безпеки* – забезпечення стабільних поставок енергоресурсів; *інформаційної безпеки* – захист від кіберзагроз та інформаційних війн; *гуманітарної безпеки* – захист основних прав людини.

Програма розвитку ООН у 1994 році запропонувала *концепцію людської безпеки*, яка включає: *економічну безпеку* – гарантований базовий дохід; *продовольчу безпеку* – доступ до продуктів харчування; *безпеку здоров'я* – захист від хвороб та доступ до медицини; *екологічну безпеку* – захист від забруднення навколишнього середовища; *особисту безпеку* – захист від фізичного насильства; *громадську безпеку* – захист від групового насильства; *політичну безпеку* – захист основних прав людини.

Копенгагенська школа безпекових досліджень, представлена роботами Б. Бузана, О. Вейвера та інших, запропонувала *теорію секьюритизації*, згідно з якою: безпека є результатом дискурсивної практики; питання стають предметом безпеки через мовленнєві акти; секьюритизація легітимізує надзвичайні заходи; десекуритизація повертає питання до сфери звичайної політики.

З розвитком інформаційних технологій сформувалася *концепція мережевої безпеки*: кіберпростір як новий домен безпеки; кібервійни та кібератаки; захист критичної інфраструктури; міжнародне співробітництво у кіберсфері.

Сучасна міжнародна безпека стикається з новими типами загроз: *міжнародний тероризм* – глобальні терористичні мережі; *організована злочинність* – торгівля наркотиками, людьми, зброєю; *піратство* – морське піратство та його економічні наслідки; *кіберзлочинність* – атаки на інформаційні системи.

До основних глобальних викликів належать: *зміна клімату* – екстремальні погодні явища та їх наслідки; *пандемії* – глобальні спалахи інфекційних захворювань; *міграційні кризи* – масові переміщення населення; *енергетична безпека* – залежність від енергоресурсів.

Розвиток гібридних форм агресії включає: поєднання військових та невійськових методів; інформаційно-психологічний вплив; економічний тиск та санкції; використання недержавних акторів.

Європейська система безпеки характеризується: багаторівневою архітектурою (ЄС, НАТО, ОБСЄ); принципами спільної та всеосяжної безпеки; інтеграційними процесами як чинником стабільності; превентивною дипломатією та мирним врегулюванням конфліктів.

Особливості безпеки в *Азійсько-Тихоокеанському регіоні*: менш інституціоналізована структура; двосторонні альянси як основа безпеки; економічна взаємозалежність; територіальні спори та їх вплив на стабільність.

Трансформація безпеки на *постсоціалістичному просторі* включає: переорієнтацію геополітичних пріоритетів; інтеграцію до євроатлантичних структур; «заморожені» конфлікти та їх вплив; енергетичну дипломатію як інструмент впливу.

Основними глобальними інституціями забезпечення безпеки є: *ООН* – Рада Безпеки, операції з підтримання миру; *міжнародні трибунали* – правосуддя перехідного періоду; *спеціалізовані агенції* – МАГАТЕ, ОЗХЗ та інші.

Регіональні організації безпеки включають: *НАТО* – колективна оборона та партнерство; *ОБСЄ* – всеосяжна безпека та превентивна дипломатія; *АСЕАН* – регіональний форум з питань безпеки; *Африканський союз* – архітектура миру та безпеки.

Субрегіональні ініціативи: багатостороннє співробітництво; довірчі заходи та транспарентність; спільні операції та навчання.

Головними викликами для міжнародної безпеки є: ерозія міжнародного права та багатосторонності; великодержавна конкуренція та нова біполярність; поширення ядерної зброї; кліматичні зміни та їх безпекові наслідки; технологічна революція та її дестабілізуючий потенціал.

Перспективи розвитку міжнародної безпеки: подальша диверсифікація загроз; зростання ролі недержавних акторів; технологізація сфери безпеки; необхідність адаптації існуючих інституцій; пошук нових форм глобального управління.

Таким чином, еволюція концепцій міжнародної безпеки відображає динамічні зміни в глобальному середовищі безпеки. Від традиційних державоцентричних підходів, зосереджених на військових загрозах, відбувається перехід до багатовимірного розуміння безпеки, що охоплює широкий спектр викликів – від кліматичних змін до кіберзагроз.

Ключовими тенденціями сучасної еволюції є розширення порядку денного безпеки, диверсифікація акторів та засобів забезпечення безпеки, а також зростання взаємозалежності між різними рівнями та сферами безпеки. Традиційні межі між внутрішньою та зовнішньою, військовою та невійськовою, державною та людською безпекою стають все більш розмитими.

Сучасні виклики вимагають інноваційних підходів до забезпечення міжнародної безпеки, включаючи розвиток превентивної дипломатії, зміцнення міжнародних інституцій, поглиблення багатостороннього співробітництва та адаптацію до технологічних змін. Майбутнє міжнародної безпеки залежатиме від здатності міжнародного співтовариства ефективно реагувати на нові виклики, зберігаючи при цьому базові принципи суверенітету, територіальної цілісності та мирного співіснування.

Розуміння еволюції концепцій міжнародної безпеки є критично важливим для формування адекватних відповідей на сучасні виклики та побудови більш стабільного та безпечного світу для майбутніх поколінь.

2. Структура системи міжнародної безпеки: актори, рівні та механізми

Система міжнародної безпеки являє собою складну багаторівневу структуру, що включає різноманітних акторів, які взаємодіють на різних рівнях через специфічні механізми. Розуміння цієї структури є ключовим для аналізу функціонування сучасної архітектури глобальної безпеки та розробки ефективних стратегій її вдосконалення.

«Актори» системи міжнародної безпеки:

Державні актори залишаються центральними елементами системи міжнародної безпеки, незважаючи на зростання ролі недержавних суб'єктів. Серед державних акторів виділяють: *великі держави* – США, Китай, Росія, які володіють глобальним впливом та ресурсами для проєкції сили; *регіональні держави-лідери* – Німеччина в Європі, Японія в Азії, Бразилія в Латинській Америці; *середні держави* – Канада, Австралія, Південна Корея, які часто виступають посередниками; *малі держави* – численні країни з обмеженими ресурсами, але які можуть мати стратегічне значення.

Міжнародні організації відіграють ключову роль у структуруванні безпекового середовища: *універсальні організації* – ООН та її спеціалізовані агенції; *регіональні організації безпеки* – НАТО, ОДКБ, ШОС, АСЕАН; *функціональні організації* – МАГАТЕ, ОЗХЗ, Інтерпол; *економічні організації з безпековим виміром* – СОТ, МВФ, «Група семи».

Недержавні актори набувають все більшого значення у сфері міжнародної безпеки: *транснаціональні корпорації* – особливо у сферах енергетики, технологій та оборони; *неурядові організації* – правозахисні, екологічні, гуманітарні; *академічні та дослідницькі центри* – «фабрики думок», університети; *засоби масової інформації* – формування порядку денного безпеки.

Деструктивні недержавні актори становлять особливу категорію: *терористичні організації* – Аль-Каїда, ІДІЛ, регіональні угруповання; *злочинні синдикати* – наркокартелі, торговці зброєю; *хакерські групи* – кібератаки на державну та приватну інфраструктуру; *приватні військові компанії* – найманці та військові підрядники.

Рівні системи міжнародної безпеки:

Глобальний рівень характеризується: загальносвітовими викликами та загрозами; діяльністю універсальних міжнародних організацій; глобальними режимами контролю над озброєннями; координацією зусиль у боротьбі з транснаціональними загрозами.

Макрорегіональний рівень включає: великі геополітичні регіони (Європа, Азія, Америка); міжрегіональне співробітництво; стратегічні партнерства між регіонами; координацію політики безпеки на континентальному рівні.

Регіональний рівень охоплює: географічно та культурно близькі держави; регіональні організації безпеки; регіональні конфлікти та їх врегулювання; спільні виклики та загрози для регіону.

Субрегіональний рівень передбачає: групи сусідніх держав зі спільними інтересами; локальні ініціативи безпеки; транскордонне співробітництво; врегулювання місцевих конфліктів.

Національний рівень включає: внутрішню політику безпеки держав; національні стратегії безпеки; взаємодію з міжнародними партнерами; імплементацію міжнародних зобов'язань.

Локальний рівень характеризується: місцевими громадами та їх безпекою; локальними конфліктами та напруженостями; участю громадянського суспільства; превентивними заходами на низовому рівні.

Механізми забезпечення міжнародної безпеки:

Правові механізми становлять основу міжнародного порядку: *міжнародне право* – Статут ООН, міжнародне гуманітарне право; *договори про контроль над озброєннями* – ДЗПВ, ДПРО, СНО; *режими нерозповсюдження* – ДНЯЗ, режими експортного контролю; *міжнародні трибунали* – МКС, спеціальні трибунали.

Політико-дипломатичні механізми включають: *превентивну дипломатію* – раннє попередження та запобігання конфліктам; *посередництво та добрі послуги* – третьої сторони у врегулюванні спорів; *миротворчі операції* – сили ООН та регіональних організацій; *постконфліктне врегулювання* – миробудування та реконструкція.

Економічні механізми безпеки охоплюють: *економічні санкції* – цільові та всеосяжні; *економічну допомогу* – розвиток та стабілізація; *торговельні угоди* – створення взаємозалежності; *фінансові інструменти* – контроль над фінансуванням тероризму.

Інформаційні механізми включають: *заходи довіри* – обмін інформацією про військову діяльність; *моніторинг та верифікацію* – контроль за виконанням угод; *публічну дипломатію* – формування позитивного іміджу; *контрпропаганду* – боротьба з дезінформацією.

Силові механізми становлять останній засіб: *колективна оборона* – взаємні гарантії безпеки; *примусове миротворення* – використання сили для припинення конфліктів; *гуманітарна інтервенція* – захист цивільного населення; *боротьба з тероризмом* – антитерористичні операції.

3. Традиційні та нетрадиційні загрози міжнародній безпеці в XXI столітті

Сучасна архітектура міжнародної безпеки стикається з безпрецедентним розмаїттям викликів, що поєднують як традиційні військово-політичні загрози, так і принципово нові виклики, пов'язані з глобалізацією, технологічним прогресом та змінами у структурі міжнародної системи. Розуміння природи та взаємозв'язку цих загроз є критично важливим для розробки адекватних стратегій реагування.

Традиційні загрози міжнародній безпеці:

Міждержавні конфлікти залишаються центральною загрозою міжнародній стабільності: *територіальні спори* – конфлікти за спірні території та кордони; *ресурсні війни* – боротьба за контроль над природними ресурсами; *ідеологічні протистояння* – конфлікти на основі різних систем цінностей; *геополітична конкуренція* – боротьба за сфери впливу.

Поширення зброї масового знищення становить фундаментальну загрозу: *ядерна зброя* – горизонтальне та вертикальне поширення; *хімічна зброя* – виробництво та використання заборонених речовин; *біологічна зброя* – потенціал біотероризму; *системи доставки* – балістичні та крилаті ракети.

Гонка озброєнь продовжує дестабілізувати міжнародну систему: *стратегічні озброєння* – модернізація ядерних арсеналів; *звичайні озброєння* –

високоточна зброя великої дальності; *системи ППО/ПРО* – порушення стратегічного балансу; *космічна милітаризація* – зброя в космічному просторі.

Регіональні конфлікти мають тенденцію до інтернаціоналізації: *заморожені конфлікти* – довготривалі територіальні спори; *громадянські війни* – внутрішні конфлікти з міжнародним втручанням; *міжетнічні конфлікти* – напруженість між різними етнічними групами; *релігійні конфлікти* – протистояння на релігійному підґрунті.

Нетрадиційні загрози міжнародній безпеці:

Міжнародний тероризм трансформувався у глобальну загрозу: *транснаціональні терористичні мережі* – Аль-Каїда, ІДІЛ та їх афіліанти; *домашній тероризм* – радикалізація всередині країн; *кібертероризм* – атаки на критичну інфраструктуру; *біотероризм* – використання біологічних агентів.

Кіберзагрози стали новим доменом конфліктності: *кібервійни* – державні кібератаки на критичну інфраструктуру; *кіберзлочинність* – фінансові та економічні кібератаки; *кібершпиунство* – крадіжка державних та комерційних таємниць; *дезінформаційні кампанії* – маніпулювання громадською думкою.

Транснаціональна організована злочинність набула глобальних масштабів: *торгівля наркотиками* – виробництво та розповсюдження наркотичних речовин; *торгівля людьми* – сучасне рабство та експлуатація; *незаконна торгівля зброєю* – постачання зброї терористам та злочинцям; *відмивання грошей* – легалізація незаконних доходів.

Екологічні та кліматичні загрози стають все більш актуальними: *зміна клімату* – підвищення рівня моря, екстремальні погодні явища; *деградація довкілля* – забруднення повітря, води, ґрунтів; *вичерпання ресурсів* – дефіцит води, продовольства, енергії; *екологічні катастрофи* – техногенні та природні лиха.

Пандемії та біобезпека демонструють вразливість глобальної системи: *інфекційні захворювання* – швидке поширення через глобальні мережі; *біотероризм* – навмисне поширення патогенів; *резистентність до антибіотиків* – зростання стійких штамів; *біоінженерія* – ризики генетично модифікованих організмів.

Демографічні виклики створюють нові напруженості: *масова міграція* – переміщення населення через конфлікти та економічні причини; *старіння населення* – демографічна криза у розвинених країнах; *урбанізація* – неконтрольоване зростання мегаполісів; *молодіжний бум* – соціальна напруженість у країнах, що розвиваються.

Енергетична безпека стає критичним фактором стабільності: *залежність від імпорту* – вразливість енергетично залежних країн; *цінова волатильність* – коливання цін на енергоресурси; *енергетична зброя* – використання енергопоставок як засобу тиску; *перехід до відновлюваної енергетики* – трансформація енергетичних ринків.

Інформаційні та медійні загрози впливають на політичну стабільність: *фейкові новини* – поширення дезінформації; *пропаганда* – маніпулювання громадською думкою; *інформаційні війни* – цілеспрямовані кампанії впливу; *цифровий розрив* – нерівність доступу до інформації.

Взаємозв'язок традиційних та нетрадиційних загроз:

Сучасні конфлікти часто характеризуються *гібридністю* – поєднанням різних типів загроз: традиційні військові дії доповнюються кіберактами; економічний тиск поєднується з інформаційними операціями; дипломатичні зусилля супроводжуються силовим примусом.

Каскадний ефект загроз означає, що одна криза може спричинити ланцюгову реакцію: економічна криза призводить до соціальної нестабільності; екологічні проблеми спричиняють міграційні кризи; пандемії впливають на геополітичний баланс.

Транснаціональний характер сучасних загроз ускладнює реагування: кіберзагрози не знають кордонів; тероризм використовує глобальні мережі; екологічні проблеми потребують глобальної координації.

Технологічне прискорення загроз створює нові виклики: штучний інтелект може бути використаний для деструктивних цілей; біотехнології можуть стати зброєю; космічні технології створюють нові вразливості.

Таким чином, система загроз міжнародній безпеці у XXI столітті характеризується безпрецедентною складністю та взаємопов'язаністю. Традиційні та нетрадиційні загрози не просто співіснують, але й взаємно посилюють одна одну, створюючи нові виклики для міжнародної спільноти. Ефективне реагування на ці загрози потребує комплексного підходу, який би враховував їх багатовимірний та взаємопов'язаний характер.

4. Роль міжнародних організацій у забезпеченні глобальної безпеки (ООН, НАТО, ОБСЄ)

Міжнародні організації відіграють центральну роль у сучасній архітектурі глобальної безпеки, виступаючи як інституційна основа для багатостороннього співробітництва, координації зусиль та врегулювання конфліктів. Їх значення особливо зросло в умовах глобалізації та появи транснаціональних викликів, які потребують колективних відповідей міжнародної спільноти.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) як центральний елемент системи колективної безпеки:

Створена у 1945 році, *ООН* залишається єдиною універсальною міжнародною організацією з найширшими повноваженнями у сфері підтримання міжнародного миру та безпеки. Основними принципами діяльності *ООН* є: *суверенна рівність* всіх держав-членів; *заборона застосування сили* або погрози силою; *мирне врегулювання спорів*; *невтручання у внутрішні справи* держав; *колективна безпека* проти агресії.

Рада Безпеки ООН є головним органом, відповідальним за підтримання міжнародного миру: складається з 15 членів (5 постійних з правом вето, 10 непостійних); має виключне право на авторизацію використання сили; приймає резолюції, обов'язкові для всіх держав-членів; накладає санкції та створює миротворчі місії.

Система *миротворчих операцій ООН* включає: *спостереження за перемир'ям* – моніторинг дотримання угод про припинення вогню; *підтримання миру* – розділення сторін конфлікту; *примушення до миру* – активне втручання для припинення насильства; *миробудування* – довгострокова підтримка постконфліктної реконструкції.

Спеціалізовані агенції ООН охоплюють різні аспекти безпеки: МАГАТЕ – контроль за ядерною безпекою та нерозповсюдженням; ОЗХЗ – заборона хімічної зброї; ВООЗ – глобальна охорона здоров'я; УВКБ ООН – захист біженців та внутрішньо переміщених осіб.

Основними викликами для ООН є: криза ефективності Ради Безпеки – блокування рішень через вето; фінансові проблеми – недофінансування миротворчих операцій; легітимність втручання – суперечності між суверенітетом та правами людини; адаптація до нових загроз – потреба реформування структури.

Організація Північноатлантичного Договору (НАТО) як система колективної оборони:

Створена у 1949 році як відповідь на радянську загрозу, НАТО еволюціонувала у найпотужніший військово-політичний альянс сучасності. Основними принципами НАТО є: колективна оборона згідно зі статтею 5 Вашингтонського договору; консенсус у прийнятті рішень; трансатлантична солідарність; спільні цінності демократії та правової держави.

Трансформація НАТО після завершення Холодної війни включає: розширення на схід – включення країн Центральної та Східної Європи; нові місії – операції поза зоною відповідальності; партнерські відносини – співробітництво з країнами-непартнерами; технологічна модернізація – адаптація до гібридних загроз.

Сучасні операції НАТО охоплюють: колективну оборону – захист території альянсу; кризове управління – врегулювання регіональних конфліктів; кооперативну безпеку – партнерство та співробітництво; боротьбу з тероризмом – антитерористичні операції.

Виклики для НАТО включають: внутрішні розбіжності – різні пріоритети союзників; фінансове навантаження – розподіл витрат на оборону; нові загрози – кіберзагрози, гібридна війна; геополітичні зміни – піднесення Китаю, відродження Росії.

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) як модель всеосяжної безпеки:

Створена у 1975 році як Нарада з безпеки та співробітництва в Європі, ОБСЄ представляє унікальну модель регіональної безпеки, що охоплює географічний простір від Ванкувера до Владивостока. Концепція всеосяжної безпеки ОБСЄ включає три виміри: політико-військовий – контроль над озброєннями, превентивна дипломатія; економіко-екологічний – економічне співробітництво, екологічна безпека; людський – права людини, демократія, верховенство права.

Інструменти ОБСЄ охоплюють: довгострокові місії – моніторинг ситуації в регіонах напруженості; верифікація угод – контроль за дотриманням домовленостей; медіація та фасилітація – посередництво у врегулюванні конфліктів; спостереження за виборами – підтримка демократичних процесів.

Механізми раннього попередження ОБСЄ включають: Центр попередження конфліктів – аналіз потенційних загроз; мережу довгострокових місій – постійний моніторинг; спеціальних представників – експертне втручання; діалог високого рівня – дипломатичне врегулювання.

Обмеження ОБСЄ полягають у: відсутності примусових механізмів – покладання на політичні зобов'язання; консенсусному прийнятті рішень – можливість блокування; обмежених ресурсах – недофінансування операцій; геополітичних суперечностях – розбіжності між учасниками.

Взаємодія міжнародних організацій у сфері безпеки:

Принцип субсидіарності передбачає розподіл ролей між організаціями: глобальні загрози – компетенція ООН; регіональні конфлікти – регіональні організації; локальні проблеми – субрегіональні структури.

Координація діяльності здійснюється через: *спільні операції* – об'єднання ресурсів та можливостей; *обмін інформацією* – координація аналітичних зусиль; *розподіл обов'язків* – спеціалізація функцій; *політичне узгодження* – гармонізація підходів.

Дублювання функцій може призводити до: конкуренції юрисдикцій – суперництва між організаціями; неефективного використання ресурсів – розпорошення зусиль; суперечливих мандатів – різні підходи до одних проблем.

5. Регіональні системи безпеки та їх взаємодія з глобальними структурами

Регіональні системи безпеки відіграють все більш важливу роль у сучасній архітектурі міжнародних відносин, доповнюючи глобальні механізми та адаптуючи їх до специфічних регіональних умов та викликів. Ці системи формуються на основі географічної близькості, спільних історичних досвідів, культурних зв'язків та взаємних інтересів безпеки.

Європейська система безпеки:

Європейський Союз як актор безпеки характеризується: *Спільною політикою безпеки та оборони (СПОЛОБ)* – розвиток автономних оборонних спроможностей; *цивільним кризовим управлінням* – немілітарні інструменти врегулювання; *стратегічною автономією* – прагнення до незалежності від США; *всеосяжним підходом* – поєднання військових та цивільних засобів.

Багаторівнева архітектура європейської безпеки включає: *ЄС-НАТО* – взаємодоповнюваність та партнерство; *ОБСЄ* – всеосяжна безпека та превентивна дипломатія; *Рада Європи* – захист прав людини та демократії; *субрегіональні ініціативи* – Вишеградська група, Північна рада.

Принципи європейської безпеки: *неподільність безпеки* – безпека одних не повинна здійснюватися за рахунок інших; *кооперативна безпека* – співробітництво замість конфронтації; *превентивна дипломатія* – запобігання конфліктам; *постконфліктна реабілітація* – відновлення після криз.

Азійсько-Тихоокеанська система безпеки:

АСЕАН як регіональна організація базується на: *принципі невторчання* – повага до суверенітету; *консенсусі* – рішення через взаємні консультації; *неформальності* – гнучкі механізми співробітництва; *поступовості* – еволюційний розвиток.

Регіональний форум АСЕАН (АРФ) охоплює: *заходи довіри* – транспарентність військової діяльності; *превентивну дипломатію* – раннє попередження конфліктів; *кризове реагування* – миротворчі зусилля; *постконфліктне миробудування* – довгострокова стабілізація.

Двосторонні альянси США в регіоні включають: США-Японія – основа безпеки в Східній Азії; США-Південна Корея – стримування Північної Кореї; США-Австралія – АНЗЮС та розширене партнерство; США-Філіппіни – традиційне партнерство.

Нові формати співробітництва: QUAD – США, Японія, Австралія, Індія; AUKUS – США, Великобританія, Австралія; Five Eyes – розвідувальне співробітництво; регіональні діалоги – Shangri-La Dialogue.

Система безпеки на Близькому Сході:

Рада співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ) характеризується: спільними загрозами – іранська експансія, тероризм; енергетичною безпекою – захист нафтових ресурсів; внутрішньою нестабільністю – соціальні та політичні виклики; зовнішньою підтримкою – залежність від США.

Арабська ліга як регіональна організація стикається з: внутрішніми розколами – суперечності між членами; слабкими інституціями – обмежені можливості; зовнішнім втручанням – вплив великих держав; регіональними конфліктами – Сирія, Ємен, Лівія.

Африканська система безпеки:

Африканський союз розвинув Архітектуру миру та безпеки, що включає: Раду миру та безпеки – головний орган прийняття рішень; Континентальну систему раннього попередження – моніторинг загроз; Групу мудреців – медіація та примирення; Африканські резервні сили – швидке реагування на кризи.

Регіональні економічні співтовариства (РЕС) виконують функції безпеки: ЕКОВАС – втручання в Західній Африці; САДК – стабілізація Південної Африки; ІГАД – миротворення в Східній Африці; ЕАС – інтеграція Східної Африки.

Американська система безпеки:

Організація американських держав (ОАД) базується на: принципі колективної безпеки – взаємна підтримка; демократичних цінностях – захист демократії; мирному врегулюванні спорів – дипломатичні засоби; економічному співробітництві – розвиток та стабільність.

Взаємодія регіональних та глобальних структур:

Принцип субсидіарності Статуту ООН (розділ VIII) передбачає: пріоритет мирних засобів врегулювання; роль регіональних організацій у локальних конфліктах; координацію з Радою Безпеки ООН; можливість делегування повноважень.

Форми співробітництва включають: спільні операції – поєднання ресурсів та мандатів; послідовні операції – передача відповідальності; паралельні операції – координовані дії; підтримуючі операції – технічна та логістична допомога.

Проблеми координації: різні мандати – суперечливі цілі та методи; ресурсні обмеження – нестача фінансування та спроможностей; політичні розбіжності – різні інтереси учасників; інституційна конкуренція – боротьба за лідерство.

6. Концепція «м'якої безпеки» та її вплив на сучасну архітектуру міжнародних відносин

Концепція «м'якої безпеки» (soft security) представляє альтернативний підхід до традиційного силового розуміння безпеки, акцентуючи увагу на превентивних, кооперативних та багатовимірних стратегіях забезпечення стабільності. Цей підхід набув особливої актуальності в умовах глобалізації та появи нових транснаціональних викликів.

Джозеф Най у своїх працях розрізняє *жорстку силу* (hard power) – військові та економічні засоби примусу, та *м'яку силу* (soft power) – привабливість цінностей, культури та політики. *М'яка безпека* розширює це поняття, включаючи превентивні механізми, кооперативні стратегії та структурну профілактику конфліктів.

Основні принципи м'якої безпеки: превенція замість реакції – попередження загроз замість боротьби з наслідками; *кооперація замість конфронтації* – співробітництво як основа стабільності; *багатосторонність* – залучення всіх зацікавлених сторін; *комплексність* – урахування взаємозв'язку різних аспектів безпеки.

Інструменти м'якої безпеки:

Превентивна дипломатія включає: *раннє попередження* – системи моніторингу та аналізу ризиків; *тихе посередництво* – неформальні дипломатичні контакти; *добрі послуги* – надання платформ для діалогу; *фасилітація* – підтримка переговорного процесу.

Економічні інструменти охоплюють: *розвиток та допомогу* – подолання структурних причин нестабільності; *торговельні стимули* – створення взаємовигідної залежності; *інвестиції* – довгострокові зобов'язання; *технічну допомогу* – передача знань та досвіду.

Культурно-освітні механізми включають: *академічні обміни* – формування спільного розуміння; *культурну дипломатію* – популяризація цінностей та традицій; *громадську дипломатію* – залучення недержавних акторів; *мовну політику* – подолання комунікативних бар'єрів.

Інформаційні стратегії охоплюють: *стратегічні комунікації* – формування позитивного нарративу; *боротьбу з дезінформацією* – протидія хибним повідомленням; *медіаграмотність* – підвищення критичного мислення; *цифрову дипломатію* – використання інтернет-платформ.

Застосування м'якої безпеки в різних регіонах:

Європейський досвід характеризується: *процесом євроінтеграції* – поступове об'єднання через економічне співробітництво; *Болонським процесом* – гармонізація освітніх систем; *програмами обміну* – Erasmus, культурні ініціативи; *розширенням ЄС* – поширення демократичних цінностей.

АСЕАН Way як модель м'якої безпеки включає: *неформальні консультації* – musyawarah та mufakat; *поступове наближення* – еволюційний розвиток співробітництва; *функціональне співробітництво* – практичні галузі взаємодії; *культурну дипломатію* – підкреслення спільної ідентичності.

Арктичний досвід демонструє: *Арктичну раду* – науково-екологічне співробітництво; *демільтаризацію* – мирне використання Арктики; *корінне населення* – залучення традиційних спільнот; *екологічну кооперацію* – спільні дослідження та захист.

Обмеження м'якої безпеки:

Часові рамки – довгостроковість результатів може не відповідати термінових потребам безпеки; *ресурсні витрати* – значні інвестиції без гарантованих результатів; *культурні бар'єри* – різні цінності та традиції можуть ускладнювати співробітництво; *політична воля* – потреба в стійкій підтримці з боку лідерів.

Вплив на архітектуру міжнародних відносин:

Інституційні зміни включають: *створення нових форматів* – неформальні діалоги та партнерства; *трансформацію існуючих організацій* – адаптація до нових викликів; *багаторівневе управління* – залучення різних рівнів та акторів; *мережеву дипломатію* – горизонтальні зв'язки.

Нормативні зрушення охоплюють: *людську безпеку* – фокус на індивіді замість держави; *відповідальність захищати* – право втручання для захисту цивільних; *сталій розвиток* – довгострокове планування; *гендерну перспективу* – врахування жіночого досвіду.

Таким чином, концепція «м'якої безпеки» представляє важливу альтернативу традиційним силовим підходам, пропонуючи превентивні, кооперативні та всеосяжні стратегії забезпечення стабільності. Хоча ця концепція має свої обмеження, її вплив на сучасну архітектуру міжнародних відносин є незаперечним, сприяючи розвитку більш софістикованих та ефективних механізмів забезпечення миру та безпеки в глобалізованому світі.

Висновки

Міжнародна безпека як система пройшла значну еволюцію від традиційних державоцентричних підходів до багатовимірного розуміння безпеки в XXI столітті. Сучасна архітектура міжнародної безпеки характеризується складною багаторівневою структурою, де взаємодіють державні та недержавні актори на глобальному, регіональному та локальному рівнях.

Ключовою особливістю сучасного етапу є поєднання традиційних військово-політичних загроз з нетрадиційними викликами, такими як тероризм, кіберзагрози, екологічні кризи та пандемії. Це вимагає комплексного підходу до забезпечення безпеки, який поєднує силові та несилові методи.

Міжнародні організації, зокрема ООН, НАТО та ОБСЄ, відіграють центральну роль у структуруванні безпекового середовища, хоча стикаються з викликами адаптації до нових реалій. Регіональні системи безпеки набувають все більшого значення, доповнюючи глобальні механізми та адаптуючи їх до специфічних регіональних умов.

Концепція «м'якої безпеки» пропонує альтернативні підходи, акцентуючи на превентивних, кооперативних стратегіях та структурній профілактиці конфліктів. Майбутнє міжнародної безпеки залежатиме від здатності міжнародної спільноти ефективно координувати зусилля та адаптуватися до нових викликів глобалізованого світу.